

Inspel Vi - projektets konferens 25.8.2021

Hans.Abrahamsson@globalstudies.gu.se

Stort tack för en hedrande inbjudan att få delta i denna konferens och bidra med några perspektiv från freds- och utvecklingsforskningen. Konferensen ligger väl i tiden. Den stora samhällsomdaning som pågår med de komplexa samhällsproblem som följer i dess spår ställer oss inför en helt ny situation som vi måste hitta sätt för att kunna hantera tillsammans. Jag heter Hans Abrahamsson, och har varit verksam som freds- och utvecklingsforskare vid institutionen vid Globala Studier under många år. Jag har också ett förflutit som professor i Globala Politiska Studier vid Malmö Universitet. Tack också till alla Er därute bakom olika skärmar som tagit er tid för att delta i detta Zoom-möte och ett viktigt samtal. Covid-19 är ju ett annat fenomen som präglar vår samtid och som tvingat oss att tänka nytt och göra annorlunda. Zooms och Teams i all ära men många med mig börjar säkert tröttna på att sitta här bakom skärmen och inte kunna träffas rent fysiskt, vilket är vad som krävs för att kunna mötas i ögonhöjd på riktigt. Hursomhelst, vi får gilla läget.

På uppdrag av SKR har jag just genomfört en större forskningsstudie kring hur den sociala hållbarheten påverkas av vår tids pågående samhällsomdaning när det lokala alltmer flätas samman med det globala och statens roll förändras. Samhället blir alltmer heterogent och såväl inkomst- som hälsoklyftor ökar mellan stad och land, inom kommuner och också inom städer och tätorter. På ett mer övergripande plan observerar forskningen de nya komplexa samhällsproblem som följer i omdaningens spår och som bara kan formuleras och åtgärder identifieras med dem som berörs. Det tillhör onekligen det moderna samhällsbyggets största misslyckande när människor inte får möjligheter att använda de resurser de är bärare av, kan tillvarata sina livschanser och bidra till samhällsutvecklingen. Detta ställer krav också på att demokratisera demokratin. Utifrån ett freds- och utvecklingsperspektiv är Demokrati inget självändamål

utan skall uppfattas som en effektiv mekanism för konflikthantering. Komplexa samhällsfrågor innehåller per definition och till sin natur ett antal konfliktdimensioner som ställer ökade krav på demokratiska samtal om hur de skall hanteras. Vikten av medskapande finns på mångas läppar och mycket kraft ägnas åt hur vi skall göra för att våga och kunna mötas i ögonhöjd på lika villkor med dem som berörs.

UVAS (unga vuxna som varken arbetar eller studerar) utgör ju en av vår tids verkligt komplexa frågor som kräver att vi tänker nytt och gör annorlunda. Vi - projektet handlar som jag tolkar det mycket om att värna demokrati och den sociala hållbarheten och utgör som jag ser det också ett tydligt exempel på de ansträngningar som görs runt om i landet för att mötas i ögonhöjd och på lika villkor. Därför är det verkligt viktigt att några av er på VGR tagit initiativ till detta projekt. Ni förtjänar enligt mig att utnämnas till vår tids fredsambassadörer.

Frågan om social integration, det vill säga känslan av samhällstillhörighet är liksom frågan om social tillit, trygghet och säkerhet exempel på komplexa samhällsfrågor. Med hjälp av forskningslitteraturen kan vi urskilja några kännetecknande drag hos de komplexa samhällsfrågor som följer i utvecklingens spår. En viktig faktor är att de är väldigt kontextberoende och lokalt specifika. Deras unika karaktär ger dem och de sätt på vilka de kan hanteras en mycket låg generaliserbarhet. Därtill kommer det faktum att de komplexa samhällsfrågorna ofta är i en ständig förändring. För att renodla sina analyser brukar samhällsforskningen skilja på komplicerade och komplexa samhällsfrågor. I verkligheten består de flesta samhällsproblem av såväl komplicerade som komplexa inslag.

När det gäller komplicerade problem har vi kunskap om problemen och beprövad erfarenhet av att hantera dem (ofta med hjälp av god (social) ingenjörskonst. Vi vet också att det oväntade kan inträffa – vi förbereder oss på olika sätt för inställda flyg, skogsbränder, strömavbrott och har beredskap för att finna olika former av lösningar. När det gäller komplicerade problem är berörda parter och aktörer oftast överens om problemformuleringen även om det kan råda olika uppfattningar om åtgärdsförslag.

Komplexa samhällsfrågor kännetecknas ofta av att man vare sig är överens om hur problemen skall formuleras och än mindre om på vilket sätt de skall åtgärdas. Ofta är man inte ens överens om problemens existens. Komplexa problem utgörs vanligen av händelser som vi inte ens i vår vildaste fantasi kunde föreställa oss skulle kunna hända – dvs allt det som vi inte vet att vi inte vet. Komplexa samhällsfrågor kan också utgöras av saker och ting som vi egentligen vet men som vi av olika skäl förtränger mentalt – det vill säga vad vi inte tycker om att veta och därför inte låtsas om. Ofta handlar det om problem vars aktualitet vi kan ana, men som förefaller alltför komplexa till sin karaktär för att vi skall ge oss tid att ta tag i dem medan tid är. En alltmer pressad arbetssituation gör det angeläget att inte ”väcka den björn som sover”. Freds- och utvecklingsforskningen uppmärksammar därutöver frågan om rådande maktstrukturer och maktordningar som ökar komplexiteten ytterligare och som bidrar till att frågan förträngs. Därtill kommer det faktum att många komplexa samhällsfrågor bär på eller knyter an till historiska upplevelser av olika oförrätter som det upplevs ofruktbart att åter väcka till liv.

Sammantaget reducerar dessa förhållanden möjligheten till social ingenjörskonst och att upprätta nationella handlingsplaner. Det finns inget rätt eller felaktigt sätt att hantera komplexa samhällsfrågor på. Det finns bara bra eller mindre bra. Det stora problemet som forskningslitteraturen lyfter fram handlar om att det är så

svårt att komma överens om problemformuleringen. Svårigheten med att formulera problemet belyser också det faktum att det synliga och upplevda problemet många gånger bara är ett symptom på ett annat underliggande problem. Åtgärder för att hantera komplexa samhällsfrågor är därför oftast sektorsövergripande och ställer stora krav på samverkan mellan olika enheter som var och en kan uppvisa mycket olika arbetskulturer. Detta kan försvåra det viktiga arbetet med att få in planerade aktiviteter i den ordinarie verksamheten så att berörda förvaltningar känner ägandeskap och inte bara ser sig som genomförare av störande åtgärder som kommer in från sidan och som de själva inte medverkat till att identifiera och utforma.

Den myndighetsgemensamma institutionella förmågan som krävs för att hantera komplexa samhällsfrågor begränsas också av att det ofta är förknippat med oöverstigliga svårigheter att helt överblicka orsak-verkan-förhållanden samt skapa ett tillräckligt sammanhang för att förstå helheten och vilka olika politikområden och beslutsstrukturer som är berörda. Problemformulering, åtgärdsförslag och genomförande av handlingsplaner måste ske tillsammans med dem som är berörda, någonting som ställer stora krav också på den kollektiva förmågan det vill säga människors förmåga till gemensam handling.

För att kunna hantera komplexa samhällsfrågor krävs sålunda såväl en förstärkt institutionell förmåga som kollektiv förmåga. Medan den institutionella förmågan handlar om de resurser och förmågor som samhällsinstitutioner har för att kunna fullgöra sina uppdrag, kanalisera in åtgärdsförslag i politiska styrsystem och genomföra myndighetsövergripande åtgärder, handlar den kollektiva förmågan om den sammanhållning eller tillit som finns i grannskapet kombinerat med de boendes vilja och förmåga till gemensam handling.

Det är mot bakgrund av detta perspektiv som vi skall förstå den dubbelriktade innebörden av att det tillhör det moderna samhällsbyggets största misslyckande när människor inte får möjligheter att använda de resurser de är bärare av, kan tillvarata sina livschanser och bidra till samhällsutvecklingen. Det handlar inte bara om mänskliga rättigheter, om rätten att ha rättigheter, utan om samhällets förmåga att hantera komplexa samhällsproblem och säkerställa en hållbar utveckling, såväl ekologiskt som socialt och ekonomiskt. Det är också mot denna bakgrund som vi skall förstå vikten och värdet av Vi - projektet.

Forskningen pekar entydigt på att ett antal synvänder blir nödvändiga för att vi gemensamt skall kunna bidra till att hantera de komplexa frågorna på ett hållbart sätt. På en mer övergripande nivå när det gäller den sociala sammanhållningen kommer vi in på frågan om integration som ytterst handlar om inkludering – att hantera den ojämna utveckling som följer i samhällsomdaningens spår. Det handlar om sambanden mellan stad - land men det handlar också om ett hela staden perspektiv. Inom forskningen observerar vi hur traditionella socioekonomiska konfliktlinjer (materiell fördelning) kompletteras med sociokulturella konfliktlinjer (frågor om identitet och kulturellt erkännande och jämlik tillgång till det politiska rummet). Det är inte utanförskapet som utgör det egentliga problemet utan innanförskapet och de murar som reses för att hålla det okända och främmande på behörigt avstånd.

När det specifikt gäller frågan om trygghet och säkerhet, som alltmer kommit att stå i centrum för samhällsdebatten, uppmärksammar forskningen alltmer att det riktigt skyddsvärda handlar om social tillit. Forskningen pekar härvidlag på vikten av att komplettera den myndighetsgemensamma strävan efter att stärka den institutionella förmågan med ökad medborgerlig samverkan och kollektiv förmåga. Det gäller att komplettera åtgärder för att stärka den negativa säkerheten med positiv säkerhet – (det vill säga vikten av att kombinera åtgärder

för den faktiska säkerheten i form av övervakning, kontroll, stängsel och polisiära åtgärder med främjande och förebyggande åtgärder). Det är härvidlag viktigt att komplettera såväl polisiära Lägesbilder som myndighetsgemensamma traditionella Risk och Sårbarhetsanalyser med vad som skulle kunna kallas för medskapade frisk och sociala hållbarhetsanalyser där de boende också kommer till tals och man utgår ifrån att också stärka det som fungerar bra i bostadsområdet (ett salutogent perspektiv).

Områdesutveckling handlar om att involvera berörda aktörer, inte minst de boende och det civila samhällets organisationer och sociala rörelser. Att sätta frågan i mitten, ta gemensamt ansvar och arbeta tillsammans på lika villkor – att mötas i ögonhöjd med de aktörer som berörs. Själva handlandet gör det möjligt för människor att lära känna varandra, skapa tillit och ökad kollektiv förmåga.

Det problematiska är att de boendes perspektiv på den situation som kännetecknar området ofta får litet eller inget utrymme. De boende tillskrivs en berättelse av någon med en överordnad maktposition och som de boende själva inte känner igen sig i. Människor upplevs många gånger som offer och inte som bärare av resurser som agerar på ett sätt som är ändamålsenligt utifrån vad de uppfattar som nödvändigt för att förbättra sin livssituation och tillvarata sina livschanser. Området beskrivs i negativa termer, som att präglas av socialt förfall, fattigdom och kriminalitet, medan positiva aspekter inte lyfts fram.

Forskningen talar om att de polisiära lägesbilderna riskerar att bidra till en förstärkt territoriell stigmatisering. Genom att tillskrivas en berättelse som befolkningen inte känner igen sig i utsätts de för epistemiskt våld som skapar frustration och utgör grogrund för förvärrad social oro. Det är mot denna bakgrund vi kan förstå framväxten av Ortens poeter liksom Black Lives Matter Sweden i svenska förorter och uppfattningen att ”det pratas om oss och för oss

men inte med oss”. Forskningen visar hur självbilden som ”looser”, och av att utgöra ett problem och kanske rentav uppleva sig leva ett oönskat liv, utgör en viktig förklaringsfaktor bakom strävan att söka bekräftelse och känna sig behövd i olika typer av gängbildningar. De framtagna lägesbilderna kan genom sådan territoriell stigmatisering, och tvärtemot sina avsikter, bidra till att individer får problem med att få arbete och bostad och inlemmas i kriminaliseringsprocesser och dess kriminella subkultur. I stället för att bidra till känslan av att bli behövd och att kunna tillvarata sina livschanser putter vi bokstavligen talat in människor i utanförskap och kriminalitet.

Den så kallade trygghetsparadoxen, där de boendes faktiska säkerhet skiljer sig från de boendes egen upplevda trygghet, är ytterligare en orsak till att delar av samhällsforskningen pekar på vikten av att stärka samhällets kollektiva förmåga att skapa social tillit och social hållbarhet underifrån. Erfarenheterna visar på svårigheterna med att komma till rätta med dolda maktordningar och informella trygghets- och försörjningssystem utan att samtidigt tillhandahålla rimligt fungerande offentliga alternativ. Såväl folkhälso- som freds- och utvecklingsforskningen visar sålunda på vikten av att ha två tankar i huvudet samtidigt. Platssamverkan med sitt brottsförebyggande arbete spelar en stor roll för att stärka den institutionella förmågan att upprätthålla lag och ordning i det offentliga rummet. Samtidigt spelar trygghetsfrämjande och tillitsskapande åtgärder en viktig roll för att också stärka människors horisontella tillit, deras tillit till varandra och därmed också deras kollektiva förmåga. Detta inte minst för att kunna utarbeta gemensamma normer och utmana den illegala verksamhet som ofta präglar de icke-legitima maktstrukturer som kan förekomma i området.

Just nu ägnar jag en stor del av min arbetstid åt att följa ett antal pilotprojekt runt om i landet som SKR driver på uppdrag av regeringen med syfte att tillsammans med de boende stärka den positiva säkerheten genom trygghetsfrämjande och

tillitsskapande åtgärder och därmed bidra till områdets kollektiva förmåga att själv ta ökat ansvar för områdets utveckling. Det handlar om en mödosam metodutveckling vars behov just grundar sig på att de samhällsutmaningar vi står inför, ekologiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt innebär att samhällsbygget alltmer måste ske tillsammans med människor och inte i lika stor utsträckning som tidigare för människor.

Forskningen visar på att det finns ett teoretiskt utrymme för förändrade arbetssätt – de komplexa frågorna har gjort att det uppstått en glänta i det politiska landskapet där beslutsfattarna helt enkelt tvingas till att arbeta medskapande för att nå framgång. Makten har ändrat uttryckssätt. Det handlar inte om makt över utan om makt och förmåga till någonting. Frågan är om det finns ett praktiskt utrymme för att gripa tillfället. Synvändor och gränsöverskridande arbetssätt kräver mod. Samtidigt präglas mänskligheten som vi smärtsamt fått erfara, inte minst när det gäller klimatomställningen, av sin rädsla för förändringar. Vi bär på ett stort motstånd att lämna vår komfortzon.

Utmaningarna när det gäller att arbeta medskapande och förebyggande är som jag ser det fyrfaldiga. (1) För det första handlar det om att komma till rätta med det ömsesidiga misstroende som ofta råder mellan myndigheter och medborgare på lokal nivå. Det är därför det är så viktigt att lyssna på de boendes egna berättelser. Svårigheten med detta ligger också för det andra (2) att mötas i ögonhöjd – det vill säga att låta bli att försöka lägga människors upplevelser till rätta – så kan Du väl ändå inte mena – detta har Du väl ändå missuppfattat! I all välmening vill vi komplettera berättelsen vi får ta del av med vår egen alternativa tolkning – vi utöver epistemiskt våld för att skydda oss själva från det som sägs. Jag har träffat ungdomar som undviker att berätta om vad de tänker av rädsla för att göra oss ont – för att vi helt enkelt inte skall orka med att höra vad de har att säga och att de själva skall få dåligt samvete och känna skuld. Vår

egen dåliga förmåga att mötas i ögonhöjd och att ta till oss i stället för att ta åt oss resulterar ofta för det tredje (3) i att många kommuner menar att det är svårt att nå ut till medborgarna. Våra erfarenheter tyder på att det framför allt är vår egen rädsla som gör det lätt att ignorera medborgarna. Här måste mycket göras för att verkligen hitta fram till och nå ut till de medborgare som berörs men som inte alltid känner att de kommer till tals. Den upplevda svårigheten i att nå ut kan också förstärkas av den exkluderades identitet. Bristen på samhällstillhörighet är så stor bland vissa medborgargrupper att varje inbjudan till delaktighet och dialog tas som ett hot mot det utanförskap som man identifierat sig med. Det är inte heller alltid så lätt att göra sin röst hörd när man inte vet vad de mer etablerade samhällsmedborgarna klarar av att höra utan att ta illa upp och gå i baklås. Men det är inte bara vi inom den offentliga förvaltningen som har en resa att göra. Det gäller också medborgarna och det civila samhällets organisationer och rörelser. Det handlar för det fjärde (4) därför också om detta med gemensamt ansvar – att inte bara sitta och tycka och vänta på att den kommunala förvaltningen skall vidta önskvärdas åtgärder. Civilsamhällets representativitet, förmåga till långsiktigt åtagande och kontinuitet blir helt avgörande. Här kan det bli aktuellt att komplettera den överenskommelse som finns mellan den kommunala förvaltningen och det civila samhällets organisationer med mer specifika samverkansavtal där vars och ens ansvar och långsiktiga åtagande framgår tydligare.

Så summa summarum. För att hantera vår tids stora samhällsutmaningar i form av pågående klimatförändringar och växande ekonomiska klyftor och genomföra de åtgärder som den hållbara utvecklingen ställer på klimatomställning och ekonomisk jämlikhet gäller det att också unga vuxna kan tillvarata sina resurser, göra sina röster hörda och påverka de beslut som får stor inverkan på deras vardagsliv idag och i framtiden. Detta är vad jag menar att Vi - projektet ytterst handlar om. Stort tack för att ni lyssnade och lycka till med det fortsatta arbetet.

